

1.1.6. Ming Sülalesi Dönemi (1368-1644)

14. yüzyılda Ming sülalesi, Sarı Uygur bölgesini idare eden Moğolların kendilerine bağlanmasını sağlamıştır (Zhong Jin-wen 2009: 8). 1368 yılından sonra Ming Sülalesi, Sarı Uygur bölgelerinde Anding 安定, Aduan 阿端, Quxian 曲先 olarak anılan üç büyük savunma noktası kurmuştur. Bu noktalar Handong 罕东 ve Kumul 哈密 savunma noktaları ile birleştirilerek Çin Seddi dışındaki üç bölge kontrol altına alınmaya başlamıştır (Wu Yong-ming 2002: 43). Saguchi Toru, *Quxian* 曲先 sözcüğünün *Kūshan (Kucha)*'ı, *Aduan* 阿端'ın ise *Khotan*'ı gösterdiğini belirtir (2008: 274).

1370 yılında imparator Ming Taizu, Sarı Uygur boy başı *Saşisi*'nin 撒西思 Ming sarayına vergi/hediye göndermesini buyurmuş, Sarı Uygur bölgesinde Quxian 曲先 savunmasını kurmuştur. Yüan sülalesinin son *Weiwu Xining idarecisi* (威武西寧王 / *Weiwu Xining wang*) Buyan Temür Ming sülalesine bağlanmış, Ming sülalesi tarafından *Anding idarecisi* (安定王 / *Anding wang*) unvanı verilerek Sarı Uygur bölgesini dörde bölmüştür (Zhong Jin-wen 2009: 8-9).

Yüan sülalesinin yıkılmasından sonra 1374 yılında Sarı Uygurlar *Ming Sülalesi Tarihi*'ne kaydedilmiştir.

“西域撒里畏兀兒安定王卜煙帖木兒譴其府尉麻答兒千戶刺爾嘉。來朝貢鎧甲，刀劍等物。撒里畏兀兒者，韃靼別部也。其地廣袤千里，去甘肅一千五百里，東抵罕東，西距天可里，北邇瓜、沙州，南接吐蕃。居無城郭，以氊帳為廬舍。產多駝馬牛羊 / Batı Bölgesinde Sarı Uygur (bölgesinden) Buyan Temür, Madar vd. kişileri Ming sarayına göndererek zırh, kılıç gibi eşyaları sundular. Sarı Uygurlar (*Sa-li Weiwu* 64

er撒里畏兀兒), Tatarların (*Da-Da* 韃靼) bir çeşididir. Geniş bir coğrafyaya sahiptir, Gansu'ya bin beş yüz li mesafededir, doğusu Handong ile sınır komşusudur, batısında *Tiankeli* (dağı?), kuzeyinde Guazhou ve Shazhou bulunur, güney tarafı ise Tibet ile sınır komşusudur. Şehirleşme (duvardan yapılmış binalar) yoktur, keçe çadırlarda yaşarlar. Deve, at, sığır ve koyun yetiştirirler” (明实录 -卷90 (洪武七年) / *Ming Sülalesi Tarihi*-Cilt: 90).

Qian Bo-quan'a göre yukardaki cümlede kaydedilen *Tiankeli* 天可里 yer adı Türkçe *Teñri* sözcüğünün Çince telaffuzudur, fakat burada “Tanrı Dağları”nı değil, Kunlun Dağları'nı işaret ediyor olmalıdır (2002: 78).

Sarı Uygur bölgelerinde kurulan Anding 安定, Aduan 阿端, Quxian 曲先 ve Handong 罕东 savunma noktaları hakkındaki bilgiler *Ming Sülalesi Tarihi*'ne kaydedilmiştir.

“安定衛，距甘州西南一千五百里。.....其地本名撒里畏兀兒，廣袤千里，東近罕東，北邇沙州，南接西番。居無城郭，以氊帳為廬舍。產多駝馬牛羊 / Anding savunması, Ganzhou'nun güneybatıya bin beş yüz li mesafededir.....bölgenin asıl adı Sarı Uygur'dur (*Sa-li Weiwu er*撒里畏兀兒), geniş bir coğrafyaya sahiptir. Doğusu Handong ile sınır komşusudur, kuzeyinde Guazhou ve Shazhou bulunur, güney tarafı ise Tibet ile sınır komşusudur. Şehirleşme (duvardan yapılmış binalar) yoktur, keçe çadırlarda yaşarlar. Deve, at, sığır ve koyun yetiştirirler” (明史-卷330, 西域二 安定衛 / *Ming Sülalesi Tarihi*-Cilt: 330 Batı Bölgesi II, Anding Savunması).

Bu bölge Dunhuang'ın güneyinde, Dang ırmağının yukarı kıyısı ile Lop Nor'un güneyi ve Çaydam havzasının kuzeyinde yer almaktadır. Bu bölge Yüan sülalesi döneminde Sarı Uygurların yaşadığı bölgedir (Saguchi Toru 2008: 274).

“阿端衛，在撒里畏兀兒之地，洪武八年置。後為朵兒只巴殘破，其衛遂廢 / Aduan Savunması, Sarı Uygur (*Sa-li Weiwu er*撒里畏兀兒) bölgesindedir,

1375 yılında kurulmuştur. Daha sonra Duoerzhiba'nın saldırısına uğramıştır, daha sonra savunma noktası kaldırılmıştır” (明史- 卷330, 西域二 阿端衛 / *Ming Sülalesi Tarihi*-Cilt: 330, Batı Bölgesi II, Aduan Askeri Savunması).

“曲先衛，東接安定，在肅州西南。…… 洪武時，酋長入貢 / Quxian Savunması, doğusu Anding ile sınır komşusudur. Suzhou'nun güneybatısındadır. Hongwu (1368-1398 yılı) zamanında boy başı (Ming sarayına) hediyeleri sundu” (明史- 卷330, 西域二 曲先衛 / *Ming Sülalesi Tarihi*-Cilt: 330, Batı Bölgesi II, Quxian Askeri Savunması).

“罕東衛，在赤斤蒙古南，嘉峪關西南，漢燉煌郡地也 / Handong Savunması, Chijin Monggol (*Menggu* 蒙古) (Savunması)’nın güney tarafı, Jiayuguan’ın güneybatısında yer alır. Han sülalesi dönemindeki Dunhuang (燉煌) ilidir” (明史-卷330, 西域二 罕東衛 / *Ming Sülalesi Tarihi*-Cilt: 330, Batı Bölgesi II, Handong Askeri Savunması).

1377 yılında Tibet kralı Duoerzhiba’nın saldırısına uğramasından sonra Aduan 阿端 halkı dağılmış, Quxian 曲先halkı Azhenchuan’a 阿真川sığınmışlardır. Ming sülalesi daha sonra Aduan 阿端, Anding 安定 ve Quxian 曲先 savunma noktalarını kaldırmak zorunda kalmıştır (Zhong Jin-wen: 2009: 9). Ming sülalesi döneminde Gansu’nun güneybatı bölgesinin siyasî ve askerî güvenliği için kurulan Anding 安定, Aduan 阿端, Quxian 曲先, Handong 罕东 savunma noktalarının bulunduğu yerler şöyledir: Handong Savunması 罕东卫Shazhou ve Guazhou’nun güneyindedir; Anding Savunması 安定卫 Çaydam havzasının kuzeydoğusundadır; Quxian Savunması 曲先卫Anding Askerî Savunması’nın 安定卫 güneybatısındadır. Quxian Askerî Savunması’nın 曲先卫 güneyinde ise Aduan Askerî Savunması 阿端卫 bulunur (Saguchi Toru 2008: 274).

15. yüzyılın sonuna doğru Turfan bölgesinde Sultan Ali güçlenerek Kumul’u ele geçirmiş ve kendisini “sultan” ilan etmiştir. Sultan Ali güneye asker göndererek Sarı Uygur bölgesine de saldırı düzenlemiştir (Zhong Jin-wen: 2009: 9; Qian Bo-quan 2002: 76-77). 14. yüzyılda kurulan savunma noktaları 1529 yılında Turfan ordusunun saldırıya uğramasından sonra Ming sarayının müsaadesiyle Suzhou ve Ganzhou bölgelerine taşınmıştır, 16. yüzyılın ortalarında Şıra Uygur (*Xi-la Weiwu er*锡喇卫兀尔) adı ortaya çıkmıştır (Saguchi Toru 2008: 284).

Mirza Muhammed Haydar’ın *Tarih-i Reşidî* eserinde Çerçen, Lop (Nor) gibi yerler ile Gansu’ya yakın bölgelerde Sarı Uygurların yaşadığı kaydedilmiştir. Eserin 52. sayfasında, 1377 yılında Hızır Hoca Han’ın Hotan dağlarına kaçmak

zorunda kaldığı ve kendisini bulacaklardan korkup Sarı Uygurların yaşadığı Çerçen ve Lop Katak bölgesine kaçarak o bölgelerde 13 yıl yaşadığı kaydedilmiştir (Qian Bo-quan 2002: 78; Saguchi Toru 2008: 275), Karatay'ın çevirisinde ise 12 yıl yaşadığı görülür (2006: 215). Yine aynı eserin 64. sayfasında Üveys Han'ın (1418-1428 yılları arasında hüküm sürmüştür) Sarı Uygur bölgesine sefer düzenlediği kaydedilmiştir.

Tarih-i Reşidi'nin 348. sayfasında Mansur Han'ın (veya Seyit Han) 1516 yılından sonra birkaç kez Hotan ve Hitay arasındaki Sarı Uygurlara cihat yapmayı planladığı kaydedilmiştir (Saguchi Toru 2008: 275; Karatay 2006: 523).

Turfan, Kumul'u ele geçirdikten sonra çok sayıda Quxian / 曲先 halkı Turfan'a getirilmiştir (Qian Bo-quan 2002: 77). Bununla ilgili bir kayıt, *Ming Sülalesi Tarihi*'ne kaydedilmiştir.

“牙蘭者，本曲先人，幼為番掠，長而黠健，阿力以妹妻之，握兵用事，久為西陲患，至是獲罪其主，七年夏，率所部二千人來降。有帖木兒哥、土巴者，俱沙州番族，土魯番役屬之，歲徵婦女牛馬，不勝侵暴，亦率其族屬數千帳來歸 / *Yalan* (牙蘭), aslında Quxian'lıdır, çocukken Turfanlılar tarafından (Turfan'a) kaçırılmıştır, büyüdüğüce akıllı ve güçlü bir genç olmuş, (Sultan) Ali kendi kız kardeşi ile evlendirmiştir, (Yalan) orduyu yönetir, uzun süredir batı sınırlarımızın sıkıntısı olmuştur, sahibini (Mansur) şüphelendirmiştir, 1528 yılının yaz mevsiminde iki bin kişi ile birlikte teslim olmayı geldiler. *Te-muer-ge* (帖木兒哥) ve *Tu-ba* (土巴), Shazhou'daki halktır, Turfan'ın idaresi altında her yıl (Turfan'a) kadın, at ve sığır göndermek zorunda kalmışlar, işgale ve şiddete dayanamayıp kendi halkıyla birlikte bin civarında çadır ile geri dönmüşlerdir” (明史-卷329, 西域一土魯番 / *Ming Sülalesi Tarihi*- Cilt: 329, Batı Bölgesi I, Turfan).

“其將牙木蘭為酋速檀滿速兒所疑，率眾二千求內屬。沙州番人帖木哥、土巴等，素為土魯番役屬者，苦其徵求，亦率五千餘人入附 / Sultan Mansur'un şüphelenmesinden (onun) Generali *Yamulan* (牙木蘭) iki bin (kişilik halkıyla) (Ming sarayına) bağlanmak istediğini belirtmiştir. Shazhou'daki milletlerden *Te-mu-ge* (帖木哥), *Tu-ba* (土巴) vd. Turfan'ın idaresi altında kalmışlardır, zorunlu isteklerine (vergi vs.) dayanamayıp beş bin civarında halk ile (Ming sarayına) sığınmışlardır.” (明史 卷198 王瓊 / *Ming Sülalesi Tarihi*- Cilt: 198, Wang Qiong).

“土魯番貢使乞歸哈密城，易降人牙木蘭 / Turfan (Sultanı) Kumul şehrini (Ming sarayına) geri verip (Ming sarayından) Yamulan'ı tutuklamasını ister” (明史-卷199 胡世寧 / *Ming Sülalesi Tarihi*- Cilt: 199, Hu Shining)

“正德中，蒙古大酋入青海，罕東亦遭蹂躪，其眾益衰。後土魯番復陷哈密，直犯肅州。罕東復殘破，相率求內徙，其城遂棄不守。嘉靖時，總督王瓊安輯諸部，移罕東都指揮枝丹部落於甘州 / 1506-1521 döneminin ortalarında Menggu (*Mongol* 蒙古) boy başı Qinghai'a girmiş, Handong saldırıya uğramış, gitgide zayıflamış. Daha sonra Turfan tekrar Kumul'u ele geçirerek Suzhou'ya (günümüzdeki Jiuquan / 酒泉) doğru yaklaşır. Handong'u tekrar kaybetmişler, iç bölgeye taşınmayı isterler, şehri (ellerinden) kaybetmişlerdir. 1522-1566 döneminde, bu boylar Vali

Wang Qiong tarafından yerleştirilmiştir, Handong ve Zhidan (枝丹) boyu Ganzhou'ya yerleştirilmiştir” (明史-卷330, 西域二 罕東衛 / *Ming Sülalesi Tarihi*- Cilt: 330, Handong Savunması).

Göç eden Quxian halkı Ming sarayı tarafından Baichengshan 白城山 ve Jinta Tapınağı 金塔寺 civarına yerleştirilmiştir (Zhong Jin-wen 2009: 10; Qian Bo-quan 2002: 77).

Gao Zi-hou, “*Yalan* 牙兰”, “*Yamulan* 牙木兰” ve “*Yalan* 牙懶” sözcüklerinin aslında bir boy adı olduğunu ileri sürerek Tang dönemindeki “*Yaoluoge* 药罗葛”, “*Yeluohe* 夜落纒” olarak kaydedilen *Yağlakar* adının bir başka telaffuzu olduğu görüşünü ortaya koymuştur (2002: 129). *Ming Sülalesi Tarihi*'nde kaydedilen “*Yalan* 牙兰”, “*Yamulan* 牙木兰” adları, muhtemelen günümüzde Sarı Uygurların düğün töreninde söylenen “*Yoda Sunma*” ve “*Amulan Han'ın Rivayeti*” gibi kutlama sözleri içinde geçen *Amulan Han* ile bağlantılıdır. Çin Seddi dışındaki Sarı Uygurların Ming Sarayı tarafından Suzhou (günümüzdeki Jiuquan 酒泉) ve Ganzhou'ya (günümüzdeki Zhangye 张掖) yerleştirilmesinden biz bugünkü Sarı Uygurların bir kısmının Turfan bölgesinden göç etmiş olduğunu anlıyoruz (Chen Zong-zhen 2004: 11).

Ganzhou Uygur hanı Yağlakar, eski Çin kaynaklarına “*Yeluoge* 藥羅葛”, “*Yeluoge* 夜落隔” ve “*Yeluohe* 夜落纒” şeklinde kaydedilmiştir (舊唐書-卷195, 迴纒 / *Eski Tang Sülalesi Tarihi*- Cilt: 195, Uygur; 宋史-卷490, 回鶻 / *Song Sülalesi Tarihi*- Cilt: 490, Uygur). Liao döneminde Ganzhou'nun boy başı *Yalan* 牙懶 ile ilgili kayıtlar görebiliriz.

“(統和十九年).....後以本路兵伐甘州，降其酋長牙懶 / (1001 yılında).....sonra Ganzhou'ya saldırı düzenlenmişler, boy başı Yalan'ı tutuklamışlar” (遼史-卷93 蕭圖玉 / *Liao Sülalesi Tarihi*- Cilt: 93 Xiao Tuyu).

16. yüzyılın başlangıcında Sarı Uygurlar Moğolların saldırısına uğramıştır (Zhong Jin-wen 2009: 9; Qian Bo-quan 2002: 77).

1573 yılında Sarı Uygurlar *Moğolların Kökeni / 蒙古源流* (Erdene Tarihi) adlı esere kaydedilmiştir: Altan Han bizzat Kara Töbet bölgesine gelerek *Şira Uygurların* yukarı ve aşağı iki boyunu ele geçirmiştir. Aynı eserde 1596 yılında Boshuoکه tujinong'un 博硕克图济农 bizzat batıdaki Töbet'e sefer düzenlediği, başta Gürü-ısvod-rnam-rgial olmak üzere *Şara Uygurları* kontrol altına aldığı kaydedilmiştir, buradaki *Şira / Şara Uygur* Yüan sülalesi dönemindeki Sarı Uygurların 撒里畏兀儿 torunlarının bir kısmıdır (Saguchi Toru 2008: 276; Qian Bo-quan 2002: 77).

Çahar'ın Lindan Hanı, Qing sülalesinin kovalamasından kaçarak 1632 yılında Qinghai'in Daccaotan bölgesine ulaşmıştır. Xu Song'un *Batı Bölgesinin Su Kaynakları Bilgisi / 西域水道记* adlı eserin 3. cildinde ise Daccaotan, “Şira Uygur'un Daccaotanı” (*Xi-la weiguer de Daccaotan* 锡喇伟古儿的大草滩) olarak kaydedilmiştir (Saguchi Toru 2008: 276).

Ming sülalesinin ortalarında Batı Bölgesindeki İslâm gücünün doğuya genişlemeye başlamasıyla, Sarı Uygur bölgelerine sürekli saldırı düzenlenmesi ve Çin Seddi dışındaki askerî savunma noktalarının birbirlerine saldırmalarından dolayı Çin Seddi içine göç etmeyi talep etmişlerdir. Ming sarayı onların günümüzdeki Jiuquan civarına göç etmelerine müsaade etmiştir (Wu Yong-ming 2002: 41).

Sarı Uygurların, Yüan sülalesinin çökmesinden sonraki 200 yıllık tarihi, onların sürekli saldırılara uğradıkları, sürekli yer değiştirmek zorunda kaldıkları, çeşitli yaygın bulaşıcı hastalıklarla geçen istikrarsızlıklarla dolu bir tarih olmuştur (Timur 1999: 62). Bu durum Sarı Uygur nüfusunun azalmasına yol açmıştır. Ayrıca Sarı Uygurların Türk kültür dairesinden uzak kalmaları, farklı bir medeniyet dairesi içine girmeleri gibi etkenler de, kendi yazılarının unutulmasına yol açmıştır. (Gao Zi-hou 1989: 204). Ming sülalesi döneminde Çin Seddi içine taşınan askerî savunmalar, günümüzdeki Sarı Uygurlarla doğrudan bağlantılıdır (Xue Wen-bo 2002: 39).

